

Kos, Janko. Razsvetljenstvo. Ljubljana: DZS, 1986.

(Zbral Aleš Vaupotič, 11. november 2015)

str. 55-6

BAROK: Descartes – temelj je »cogito«, »mislím, torej sem« – tj. zavest

razsvetljenska filozofija 18. stol. – nam. kartezijanske zavesti postavi v središče občutke, zaznave, čutnost

Jean Le Rond D'Alembert, uvod (»Discours préliminaire«) v *Enciklopedijo* (1751) »Nič ni bolj neizpodbitno kot obstoj naših občutkov ... Prvo, o čemer nas uče naši občutki in česar niti ne moremo od njih ločiti, je naš obstoj ...«

str. 34

racionalizem (baročne) metafizike 17. stol.

+

»empirična oblika analitičnega, kritičnega in zlasti operativnega razuma. Ta ni več sam sebi namen, ampak [...] utemeljuje, usmerja in podpira empirično prakso, ki je bistvena sestavina človeškega življenja.«
(v baroku je drugače: absolutna moč abstraktnega razuma)

racionalizem se na nov način vzpostavlja iz empirizma in senzualizma

SSKJ:

empirizem 1. *filozofska smer, po kateri je čutno dožemanje, opazovanje glavni vir spoznanja: v njegovih prvih delih je še čutiti vpliv empirizma* 2. *metoda, ki se zavestno omejuje samo na neposredna, čutna izkustva: stati na stališču empirizma; politika, ki temelji na empirizmu*

senzualizem *filoz. spoznavna teorija, po kateri je čutno zaznavanje, spoznavanje edini vir spoznanja: zagovorniki senzualizma*

novost glede na krščansko tradicijo in baročno metafiziko 17. stol. (str. 35; baročni dualizem: duh in čutnost sta v dramatičnem nasprotju ... razum je čutnosti nasproten, str. 51)

Razsvetljensko stališče trdi, »da mu je čutnost legitimna vsebina človekove eksistence, ne pa nekaj nižjega, kar je treba zatirati ali vsaj na vse načine omejevati. Pač pa je seveda naloga razuma, kot ga pojmujejo razsvetljenci, da pomaga čutnosti k tisti realizaciji, ki ji po njenem lastnem bistvu najbolj ustreza, kar pomeni, naj se ne uresničuje na slepo, ampak v mejah, ki jih nosi sama v sebi, spozna in uveljavi pa jih predvsem s pomočjo razuma.« (str. 35)

čuti +

čustvo, emocionalnost, afekti (tudi del izkustva)

(v baroku je drugače: abstraktno razumsko bitje, brez vseh emocionalnih potreb)

str. 36

emocionalizem, odvisen od senzualističnih podlag

Seveda je poleg opisanih sestavin za novo pojmovanje razsvetljenstva odločilen tudi metafizičen temelj razsvetljenskih pogledov na človeka, čutnost in razum. Razsvetljenci so lahko videli v človeku čutno-čustveno bitje, ki svoje legitimno bistvo uresničuje s pomočjo analitičnega, praktično-utilitarnega razuma, samo pod pogojem, da je svet, v katerem človek biva, že po svojem bistvu tak, da ustreza senzualno-emocionalni sestavi njegovega doživljanja in ji s tem zagotavlja ustrezno realizacijo. V ta namen mora svet sam na sebi imeti racionalno, logično in smiselno strukturo, ki daje možnost izpopolnjevanja, napredovanja ali vsaj počasnega uveljavljanja vsega tistega, kar je bistveno za človekovo čutno-razumno naravo. To pa je mogoče samo tako, da se da svet razlagati s pomočjo racionalne metafizike, ki odkriva v pojavih eno samo logično, čutno zaznavno in urejeno celoto, v kateri so vsi dogodki, procesi in premiki razložljivi z najvišjimi ali »prvimi« principi; samo taksna razlaga zagotavlja človeku, da njegovo teženje k razumni čutnosti ni prazna prevara, ampak lahko računa na sebi primerno uresničenje. Metafizika, ki naj služi taksni razlagi, seveda ni nujno ena sama, saj je razumnost človekove

čutnosti mogoče utemeljiti z različnimi premisami. Vendar pa ne more biti katerakoli, zlasti ne taka, da bi človeku že a priori odrekla legitimno sposobnost, da sam iz sebe doseže izpolnitev svojih teženj k čutno-čustveni »sreči«, ki je smisel človeškega obstanka. Temu primerno je moralo razsvetljenstvo seveda zavreči tradicionalno metafiziko ortodoksnih cerkvenih naukov 17. in 18. stoletja, tako katoliških kot protestantskih, ker so na podlagi dogme o izvirnem grehu odrekli človeku ne samo v čutnosti utemeljeno bistvo, ampak predvsem zmožnost, da bi ga iz lastnih sposobnosti in z razumno presojo uresničil v realnem zemeljskem svetu. Pač pa so bile z razsvetljenstvom združljive številne druge metafizike takratne dobe: najprej svobodomiselne, racionalizirane ali ublažene oblike krščanske teologije, nato deizem, nazadnje različne oblike panteizma, ateizma in materializma. Meja, do katere se je razprostrirala zelo raznovrstna metafizična podlaga razsvetljenske kulture, je segala vse do tja, kjer se je začel ne samo dejanski, ampak že kar načelni nihilizem, ki je odrekal svetu vsako racionalnost, smiselnost in vrednostno razvidnost. To se je dogajalo v nekaterih radikalnih oblikah ateizma in materializma, tako zlasti pri markizu de Sadu.

str. 37

možnost (glede metafizične podlage) načelnega nihilizma (Donatien Alphonse François, Marquis de Sade); (str. 42) radikalna skepsa

čutno-razumno-čustvena narava človeka (racionalizem + senzualizem + emocionalizem)

str. 43 PREBERI

je Descartes sicer odločilno vplival na genezo razsvetljenstva, da pa je ravno razsvetljenstvo - če je hotelo izvesti »rehabilitacijo čutnosti« - moralo odpraviti kartezijanski dualizem psihične ' in fizične stvarnosti, opustiti Descartesov izraziti intelektualizem z njegovim precenjevanjem višjih razumskih delov »duha«, nič manj pa tudi omejiti njegovo mehanicistično pojmovanje materije, narave in stvarnosti sploh. S tega stališča se pokaže, da tudi francoski materialisti - na primer Lamettrie - niso vztrajali v mehanicističnem materializmu, ampak so ga v precejšnji meri nadomestili z dinamičnim

pojmovanjem narave, ki je bolj ustrezalo glavni razsvetljenski težnji. Sicer pa [...] razsvetljenstvo ne more veljati za areligiozno, češ da je sicer omejevalo tradicionalni krščanski pojem Boga, vendar je potrebovalo religiozno-metafizično podlago, če je hotelo ohraniti vero v racionalno in s tem normativno urejenost sveta, v katerem lahko človek uresničuje svoje naravno bistvo. S tega stališča se pokaže, da je bilo razsvetljenstvo sicer protiintelektualistično, ne pa neracionalistično, vendar tako, da se je racionalizem razsvetljencev bistveno naslanjal na empirizem, kar prihaja do veljave na vseh ravneh, poteka pa iz temeljne težnje po »rehabilitaciji čutnosti«.

str. 45

»[...] spada sentimentalizem v razsvetljenski okvir vse dotlej, dokler je čustvenost, ki je zanj značilna, pripeta na čutnost in moralistični razum; [...] razsvetljenski sentimentalizem [...]«

str. 49

»[...] skoz mnoga Rousseaujeva dela – *La nouvelle Heloise*, *Les confessions*, *Les rêveries du promeneur solitaire* – [gre] rez, ki jih v celoti ali pa samo v posameznih delih močno oddaljuje od razsvetljenstva, in to tako zelo, da ne gre samo za nekakšno radikalno stopnjevanje razsvetljenskega mišljenja, ampak za prelom, kjer Rousseau opušča racionalno postavljeno čutnost kot podlago subjektivnosti in jo nadomešča z novim tipom čustva, ki uvaja predromantiko.«

Laurence Sterne: *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* (1760-67)

I, 22 (str. 120-1)

II, 3 (str. 132-3)